

KANT'TA KÜLTÜRLEŞMENİN ARACI OLARAK EĞİTİM*

Muhammet Emin ERDEMLİ**

Nil AVCI***

ÖZ

Bu çalışma, Immanuel Kant'ın felsefesinde kültür kavramının ahlaki gelişim için bir adım olduğunu eğitim bağlamında sunmayı amaçlamaktadır. Amaçsal olarak tasarımılanan doğanın nihai amacı kültürdür. Yetilerin geliştirilmesi ile insan doğasının mükemmelleşmesini hedefleyen kültür, yaratılışın son amacı olan ahlak yasaları altındaki insana doğru ilerlemeyi sağlayan köprü görevi görür. Bu ilerleme için kültürleşme ödevinin yerine getirilmesi gerekir. Eğitim, kültürleşme ödevinin yerine getirilmesi için bir araç olarak değerlendirilebilir. Kant'ın eğitim felsefesinde kültürün genel türleri olarak terbiye (disiplin) kültürü, beceri kültürü, medeni kültür ve ahlaki kültür ile karşılaşılır. Beceri kültürü, insanın teknik yeteneğindeki mekanik gelişime işaret eder. Medeni kültür, zekâ kavramı ile insanın özgürce ne yapabileceğine yönelik pragmatik yeteneğindeki gelişime odaklanarak medenileşmeyi hedefler. Ahlaki kültür, ahlaki yeteneğine odaklandığı insanın ahlaki eylemde bulunabilmesini amaçlar. Diğer kültür türlerinin temelinde bulunan terbiye (disiplin) kültürü ise eğilimleri sınırladığı için olumsuz anlama sahip olmasına rağmen nihai yetkinlik koşulunu sağlar. Çünkü disiplin, terbiye edilen öznenin olumsuz özgürlüğüne dair düşünce biçimini geliştirebilir. Buna rağmen eğitim aracılığıyla kültürleşen özneye, doğrudan ahlaki gelişim sağlanmaz. Eğitim sürecine rağmen nihayetinde insanın kendisi, özgürlüğü içinde ahlaki eylemde bulunarak ahlaki gelişimi için sürekli çaba göstermelidir.

Anahtar Kelimeler: Ahlakileşme, Disiplin, Eğitim, Kültür, Kültürleşme, Medenileşme, Terbiye.

EDUCATION AS A MEANS OF CULTIVATION IN KANT

ABSTRACT

The aim of this paper is to present the concept of culture as a step for moral development in the context of education in Immanuel Kant's philosophy. The ultimate end of nature, which is represented as purposive, is culture. Culture, Fwhich aims to perfection of human nature through the development of faculties, serves as a bridge that provides progress towards the human being under moral laws, which is the final end of creation. For this progress, the duty of cultivation must be fulfilled. Education can be evaluated as a means for fulfilling the duty of cultivation. In Kant's philosophy of education, the general types of culture are encountered as culture of training (discipline), culture of skill, civilized culture and moral culture. The culture of skill points to the mechanical development of the technical ability of human beings. Civilized culture aims at civilization by focusing on the concept of prudence through the development in the pragmatic ability of what human beings can do in their freedom. Moral culture aims to enable human beings to act morally by focusing on their moral ability. The culture of training (discipline), which is at the foundation of other types of culture, provides the ultimate condition of competence, although it has a negative meaning as it limits inclinations. This is because discipline can develop a form of thinking about the negative freedom of the trained subject. However, in the subject who is cultivated through education, direct moral development is not achieved. Despite the process of education, ultimately the human beings themselves must constantly strive for moral development by acting morally in their freedom.

Keywords: Moralization, Discipline, Education, Culture, Cultivation, Civilization, Training.

* Bu makale, Kant'ta Kültür Kavramı Bağlamında Hukuk İle Ahlak İlişkisi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2024) isimli yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı. E-posta: m.eminerdemli@gmail.com. ORCID: 0000-0002-9310-5092. Samsun/Türkiye.

*** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü. E-posta: nil.avci@omu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5989-5895. Samsun/Türkiye.
Makalenin geliş tarihi: 15.01.2025
Makalenin kabul tarihi: 02.03.2025

Submission Date: 15 January 2025

Approval Date: 02 March 2025

Giriş

Immanuel Kant'a göre kültürleşme, bireyden topluma hatta insan türüne değin devam eden bir eğitim etkinliğinin ayrılmaz ögesidir. Günümüzde kültür kavramı, halkların veya bireylerin farklılığını vurgulayan göreceli anlamda ele alınmasına rağmen Kant'ın da dahil olduğu Aydınlanma döneminde kültür, objektif¹ olana referansla kullanılmaktadır. Kültürün objektifliği, onun belirli toplumlara ya da bireylere ait oluşundan ziyade evrenselliği içinde insanlığın kendisine ait bir süreç oluşuna işaret eder. Bu anlam boyutu kültür kavramının etimolojisinde ve tarihsel kullanımında görülebilir. Kültür kavramı, "Latince *colere* fiilinden türetilmiştir. *Colere*; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları birlikte içeren çok zengin bir anlama sahiptir."² Kültür kavramının tarihine bakıldığında, kavramın anlam içeriğine uygun olarak insanın yetiştirilmesi ve eğitilmesi bağlamında kullanıldığı görülür. Örneğin, "Cicero'nun bu konuda kullandığı terim *cultura animi*"dir. Terim, insan nefsinin (Grekçe *pneuma*, Latince *anima*, Türkçe can) terbiye edilmesi anlamında kullanılmıştır."³ Ancak Cicero'nun görüşlerini⁴ takip etmek, Kant'ın kültür kavramını açıklamak için yeterli değildir.⁵ Çünkü Doğan Özlem'e göre Cicero'dan Aydınlanma dönemine kadar kültür terimi tek bir insanın (bireyin) kültürüne ("tekil kültür")⁶ atıfta bulunurken Aydınlanma döneminin sonlarına doğru, "terimin tekil kullanımının yanı sıra çoğul olarak da kullanılmaya başlandığı görülür."⁷ Kültür kavramının çoğul anlamda kullanımı, bir topluluğu ya da toplumu belirleyen nitelikleri belirtir. Ancak bu anlam da Kant'ın kültür kavramını tümüyle yansıtmaz. Kant, bireyin yanında türe atıf yaparak insanın yetiştirilmesi, yetkinleştirilmesi ya da mükemmelleşmesinden bahseder. Çünkü sonlu akıllı bir varlık olarak insan, nihai amaçlarını bireysel değil tür olarak

¹ Bkz. Murat Yüksel, "Hukuk Kültürü," *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-2, (2003): 292.

² Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2012, 158.

³ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 158.

⁴ Cicero'ya göre felsefenin, zihnin kültürü olması ve insan zihninin eğitim ile kültürleşmesi hakkında bkz. Cicero, "Acıya Katlanma Üzerine," içinde *Toplu Eserler: Tusculum Tartışmaları*, çeviren Ömer Kerim, Ankara: Dorlion Yayınları, 2021, 85.

⁵ Bkz. Nathan Rotenstreich, "Morality and Culture: A Note on Kant," *History of Philosophy Quarterly* 3, (1989): 305.

⁶ Bkz. Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 159.

⁷ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 159.

gerçekleştirebilir.⁸ Dolayısıyla Kant, kültür kavramı ile görelî amaçlara değil, objektif anlamda insanlığa layık olma amacına odaklanır. Bu amaç doğrultusunda da kültür insanın ödevi olur:

Bu nedenle kendi kişiliğimizde insanlığın amacıyla bağlantılı olarak rasyonel irade ve bir insanın kendisinde bulunabildiği ölçüde genel olarak kültür yoluyla, mümkün olan her türlü amacı gerçekleştirme kapasitesini sağlayarak veya teşvik ederek kendimizi insanlığa layık hale getirme ödevi vardır. Başka bir deyişle doğasının kaba eğilimlerini kültürleştirme ödevine sahip olan insan, ilk kez hayvandan insana yükselir. Dolayısıyla bu kendisine karşı bir ödevdir.⁹

Kaba/erginleşmemiş/eğitilmemiş insanın kendine karşı edindiği kültürleşme (*Anbau, cultura*)¹⁰ ödevinin, kültürün bireysel yanını oluşturduğu söylenebilir. Kant'ın eğitimle ilgili ifadelerinde de kültür, burada vurgulanan bireysel gelişim anlamında kullanılmaktadır.¹¹ Ancak, ilk bakışta bireysel anlam içeren bu ödevin tüm insan türüne ait olduğu ölçüde toplumsal¹² yönü de bulunmaktadır. Söz konusu ödev, insanın yetilerinin ve yeteneklerinin kapasitesini kültürlestirmesi açısından doğal mükemmelliğe; erdemli bir karaktere sahip olması açısından ise ahlaki mükemmelliğe atıf yapar.¹³ Aydınlanma döneminde insanın mükemmelleşmesi hakkında kültür (*Kultur, culture*) kavramı ile birlikte *Bildung*¹⁴ kavramı da sıkça kullanılır. Hans-Georg

239

⁸ Bkz. Inder S. Marwah, "Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation," *Social Theory and Practice* 3, (2012), 393-394.

⁹ Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals*, çeviren. Mary Gregor, New York: Cambridge University Press, 1991, 195.

¹⁰ *Anbau* olarak kullanılan kültür (*cultura*) kavramının kültürleşme anlamına gelebileceği hakkında bkz. Rotenstreich, "Morality and Culture: A Note on Kant," 306.

¹¹ Bkz. Robert B. Louden, *Kant's Impure Ethics*, New York: Oxford University Press, 2000, 40.

¹² Bkz. Marwah, "Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation," 395.

¹³ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, 191. Ayrıca doğal mükemmellik ve ahlaki mükemmellik ayrımı için ayrıntılı açıklama hakkında bkz. Allen W. Wood, *Kant'ın Etik Düşüncesi*, çevirenler. Seniye Tilev ve Umut Eldem, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2024, 442, 443.

¹⁴ *Bildung* kavramının Türkçe karşılığı olarak kültür, oluşum, formasyon, eğitim, bilgi birikimi, olgunlaşma, yetiştirme terimleri seçilebilir. Bu seçimler kavramın 18. yüzyılda Alman düşünce tarihinde yerleşen pedagojik, hümanist ve seküler kullanımı ile tutarlı olacaktır. Ancak Ernst Lichtenstein'in belirttiği gibi kavramın kökeni mistik ve teolojiktir. Kavram mistik imaj düşüncesinin Latince *forma* kavramı ve yaratılış düşüncesiyle birleştirilmesinden türetilmiştir. *Bildung* Tanrı'nın kendini imaj/imge kıldığı ruhani bir dönüşme/biçimlenme sürecini (baba-oğul-kutsal ruh) anlatmak için kullanılmaktadır. Kavram, 18. yüzyılda Shaftesbury'nin Almanca çevirilerinde mistik-

Gadamer'e göre Kant:

[...] 'yetiştirmeden/geliştirmeden' bir kapasite (ya da 'doğal yeti') olarak söz eder ve ona göre aslında bu, eyleyen öznenin özgürlük eylemidir. Bu yüzden o, kişinin yeteneklerinin kaybına izin vermemesini insanın kendisine karşı görevleri [ödevleri] arasında sayar, ancak bunu *Bildung* kavramını kullanmaksızın yapar.¹⁵

Gadamer, Kant'ın *Ahlakın Metafiziği* isimli eserine atıfla, *Bildung* kavramını kullanmadan gelişimden söz ettiğini belirtir. Oysa Kant'ın eğitim hakkındaki görüşlerinde *Bildung* kavramı ile karşılaşılır.¹⁶ Bu kavram, "eğitimin odak noktası olarak disiplin ve ödevle ilişkilendirilmiştir."¹⁷ Robert B. Loudon, Kant'ın aynı eğitim süreçlerini atfettiği kültür ve *Bildung* kavramlarını eş anlamlı kullandığını belirtir.¹⁸ Kültür kavramının izini sürerken eğitim (*Erziehung*) kavramı ile karşılaşmamız Kant'ın kültür kavramı yerine farklı kavramlar kullanıp kullanmadığına dair görüş farklılıklarının gündeme getirdiği sorundan daha derin bir soruna işaret etmektedir. Bu sorun Kant'ın kültürü ve eğitimi özdeş etkinlik süreçleri olarak görüp görmediği sorunudur.

Kant'ın görüşlerine nüfuz etmeyi zorlaştıran bu sorun, kültür kavramının dar ve geniş anlamları dikkate alınarak giderilebilir. Geniş anlamıyla kültür, yetiler ile kapasitelerin kültürleşmesine ve insan doğasının

teolojik kökeninden sıyrılarak insanın duygusal içsel biçimlenişine, İngilizce "inward form" a karşılık olarak seçilmiştir. Daha sonra Aydınlanmacı ahlak görüşlerinde yatkınlıkların yetiştirilmesi (*Ausbildung der Anlagen*), erdemin yetiştirilmesi (*Zubildung zur Tugend*) ya da modeller ve örneklerle beğenin eğitilmesi (*Bildung des Geschmacks an Mustern und Beispielen*) anlamlarında kullanılmıştır. Bu noktada Lichtenstein Kant'ın *Bildung*'u "ruhun kültürü/yetiştirilmesi" (*Kultur der Seele*) anlamında kullandığını ve bu etkinliğin özgürlük içinde yasa koyma ediminden farklı olduğunu vurgular (s.12). Bkz. Ernst Lichtenstein, "Bildung," *Archiv für Begriffsgeschichte* 12, (1968): 8-12. Ayrıca bkz. Raymond Geuss, "Kultur, Bildung, Geist," *History and Theory* 2, (1996): 154. *Bildung* kavramının hümanist gelenekteki merkezi konumu, estetik ve etik boyutları için bkz. Hans-Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, 2. Baskı, çeviren. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2023, 87-100.

¹⁵ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, 88.

¹⁶ Bkz. Immanuel Kant, *Über Pädagogik*, yayınlayan. Theo Dietrich, Ingolstadt: Verlag Julius Klinkhardt, 1960, 7, 8, 10, 15, 17, 18, 26, 29, 35, 37, 45. Bkz. Immanuel Kant, *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*, 2. Baskı, yayınlayan. Bettina Stangneth, Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2017, 63, 237, 270. Ayrıca *Ausbildung* [development, (gelişim anlamında) eğitim] kavramı için bkz. Kant, *Über Pädagogik*, 11, 13, 35. Bkz. Kant, *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*, 49, 66.

¹⁷ Rotenstreich, "Morality and Culture: A Note on Kant," 309.

¹⁸ Bkz. Loudon, *Kant's Impure Ethics*, 40.

mükemmelleşmesine¹⁹ vurgu yapar.²⁰ Kültürün dar anlamı ise, eğitim sürecindeki edinimleri ifade eder.²¹ Kant'ın eğitime dair verdiği derslerinin derlemesi olan *Eğitim Üzerine* isimli eserinde kültür kavramı, eğitim sürecindeki edinimler ile mükemmelleştirilen kapasitenin farklılığına göre türlere ayrılır. Terbiye (disiplin) kültürü, beceri kültürü, medeni kültür ve ahlaki kültür, kültürün genel türlerini²² oluşturur. Geniş anlamıyla kültür, bir süreç olarak vurgulanmak istendiğinde kültürleşme olarak isimlendirilir ve kültürleşme tüm kültür türlerini kapsar. Ancak dar anlamıyla kültüre değinildiğinde kültürleşme (*Kultivierung*), sadece beceri kültürü için kullanılmaktadır. Medeni kültür için medenileşme²³ (*Zivilisierung*), ahlaki kültür için ise ahlakileşme (*Moralisierung*) kavramları kullanılır. Özetle Kant'a göre "insan, akli tarafından başka insanlardan oluşan bir toplumda yaşamaya yöneltilir ve bu toplumda kendini geliştirmek [kültürleştirmek], medenileştirmek, sanat ve bilim yoluyla ahlaki bir amaca adanmak zorundadır."²⁴ Daha önce değinilen bireysel veya toplumsal açıdan gelişim farklılığına rağmen kültür, ahlaki amaca ulaşmak ile ilişkilendirilir.

İnsan, parçası olduğu doğanın içinde ahlaki amacına ulaşmak için çaba gösterir. Doğanın amaçsalmış gibi tasarımılanması bu çabayı teşvik eder. Amaçsal olarak tasarımılanan²⁵ doğa fikriyle Kant'ın *Yargı Gücünün Eleştirisi* isimli eserinde karşılaşılır. Kant, doğanın nihai amacı (*der Letzte Zweck der Natur, ultimate end of nature*²⁶) olarak nitelediği kültür kavramını şöyle tanımlar: "Ussal [akılsal] bir varlığın genel olarak keyfi ereklere [amaçlara] yeteneğinin (sonuçta özgürlüğü içinde) üretimi kültürdür."²⁷ Doğanın nihai amacı olarak kültür, akıl varlığı yönüyle dolayısıyla özgürlüğü içinde kendine amaçlar

¹⁹ Bkz. Ana Marta González, "Kantian Insights into the Autonomy of Culture," *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021, 2.

²⁰ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, 195.

²¹ Bkz. Marwah, "Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation," 395.

²² Bkz. Immanuel Kant, *Eğitim Üzerine*, 7. Baskı, çeviren. S. Emre Bekman, İstanbul: İz Yayıncılık, 2023, 19, 20.

²³ Kant için medenileşmenin özel olarak toplumsal bir özellik olmasına ve bu nedenle kültürden farklı görünebilmesine rağmen iki kavramın birbirini dışlamadığı ve birbirine karşıt olmadığı görüşü hakkında bkz. Geuss, "Kultur, Bildung, Geist," 155.

²⁴ Immanuel Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, çeviren. Mukadder Erkan, Ankara: Fol Kitap, 2022, 302.

²⁵ Doğanın reflektif (*reflektierend*) yargı gücü ile amaçsal olarak tasarımılanması hakkında bkz. Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 4. Baskı, çeviren. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2020, 23, 24.

²⁶ Bkz. Paul Guyer, "Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant's Ethics," *The Journal of Value Inquiry* 36, (2002): 177.

²⁷ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 214.

seçebilen ve amaçlar dizgesi oluşturabilen insana işaret eder. İşaret edilen insan, “numenon olarak görülen insandır; biricik doğa varlığı ki, onda onun kendi yapısı yanından gene de duyulurüstü bir yetiyi (özgürlük) ve dahası bu yetinin kendi önüne en yüksek erek olarak (dünyadaki en yüksek iyi olarak) koyabileceği nesnesi ile birlikte nedensellik yasasını tanıyabiliriz.”²⁸ En yüksek iyi, mutluluğun ve erdemin\ahlaklılığın sentetik (reel) birliğidir.²⁹ İnsanın kendi önüne en yüksek amaç olarak koyduğu en yüksek iyi, yaratılışın son amacına (*Endzweck der Schöpfung, final end of creation*) işaret eder.³⁰ Akıl varlığı yönüyle insan, en yüksek iyi kavramı bağlamında ahlaki özne olarak yaratılışın son amacı³¹ kabul edilir. Dolayısıyla yaratılışın son amacı, “ahlaksal yasalar altındaki”³² ahlaki özne³³ olan insandır. Ana Marta González’e göre “Kant, kültürü doğanın amacı ve ahlaka doğru bir ara adım [*intermediate step*] olarak görür.”³⁴ O halde doğanın nihai amacı olarak kültür, yaratılışın son amacı olan ahlak yasaları altındaki özneye doğru ilerlemek için köprü³⁵ (*Übergang*) görevi görür.

242

Amaçsal doğa tasarımı, doğanın doğrudan ahlakileşme amacına ulaşmamızı sağlamak için tasarlandığı anlamına gelmemelidir. Paul Guyer’e göre, “elbette, ahlaki gelişimimizin amacı, özgürlüğümüzü otonomimizi tam olarak gerçekleştirmek için kullanmamız olduğu için, doğayı sanki bizim bu amaca ulaşmamız için tasarlanmış gibi düşünemeyiz, ama olsa olsa bu amacı gerçekleştirmemizi kolaylaştırmak için tasarlanmış gibi düşünebiliriz.”³⁶ Bu yüzden, kültürün, amaçsal olarak düşünülen ve amacın gerçekleştirilmesini kolaylaştıran doğa anlayışı içinde ahlaki yasa altındaki ahlaki özneye ulaşmada köprü işlevi gördüğünü yeniden vurgulayabiliriz. Böylece eğitim, kültürün bu işlevinin pratik sahadaki etkinliğini sağlamadaki aracı olarak değerlendirilebilir. Ancak eğitim aracılığıyla kültürleşme, ahlaki gelişimi doğrudan sağlamaz. Çünkü insan, kültürleşmenin aracı olarak eğitim ile alacağı yardıma rağmen nihayetinde kendi özgürlüğü içinde ahlaki eylemde

²⁸ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 217.

²⁹ Bkz. Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 8. Baskı, çevirenler. İoanna Kuçuradi, vd., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2021, 122, 123.

³⁰ Bkz. Ana Marta González, “Culture and Happiness in Kant,” *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021, 22.

³¹ Bkz. Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 211.

³² Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 228.

³³ Bkz. González, “Culture and Happiness in Kant,” 17.

³⁴ González, “Culture and Happiness in Kant,” 10.

³⁵ Bkz. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation,” 400.

³⁶ Paul Guyer, *Kant*, çeviren. Deniz Soysal, İstanbul: Say Yayınları, 2022, 560, 561.

bulunmalıdır.

1. Eğitim

Yetiler ile yeteneklerin kapasitesinin ve erdemli bir karakterin gelişimine vurgu yapan kültür, insanın özgürlüğü içinde ve amaçları doğrultusunda gerçekleşir. “Haklı olarak ancak özgürlük yoluyla üretime, e.d. usu eylemlerinin temeline alan bir özenç [seçim] yoluyla üretime sanat denmelidir.”³⁷ Sanatın (*Kunst*) bu tanımı doğrultusunda Kant’ın, eğitim sanatı (*die Erziehungskunst*) kavramı ile kültürleşmenin özgürlük yanını vurguladığı belirtilebilir. Eğitim sanatını kusursuz kılacak unsur, eğitimin nesiller üzerinden aktarılabilmesidir.³⁸ “İnsan kendi doğal yapı veya kapasitelerini kendi başına geliştirme gücüne sahip olmadığından onun eğitilmesi kesin bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar.”³⁹ İnsanın eğitime muhtaç olması onu hayvanlardan ayırır. Çünkü Kant’a göre “yavru kuşların şakımayı öğrenmesi hariç”⁴⁰ hayvanlar, içgüdüleri dolayısıyla öğrenime ihtiyaç duymaz. Doğal varlık yönüyle insanın kırılganlığı (*fragilitas*)⁴¹, onda eğitim sanatı aracılığıyla ikinci bir doğayı⁴² oluşturmayı gerekli kılar. Bu nedenle insan türü, nesiller boyunca takip eden süreç içinde eğitilir. İnsanın kendisine karşı olan kültürleşme ödevi, önceki neslin sonraki nesli eğitmesi bağlamında insanın başkalarına karşı bir ödevi olarak da düşünülebilir.⁴³ “Her nesil, önceki nesilden kendisine miras kalan bilgileri kullanarak ve oransal olarak üstüne koyarak insanoğlunun kapasitesini geliştirmeye dair yeni eğitim ve öğretim yöntemleri geliştirebilir ve bütün bir ırka [türe] amaca giden yolda öncülük edebilir.”⁴⁴ Şimdi, nesiller üzerinden aktarılacak olan eğitim “sanatının kökeni ve de gelişimi, ya öne çıkan şartlara göre mekanik yani plansız bir şekildedir ya da akılcı.”⁴⁵ Kant, mekanik eğitimi dışlamamakla birlikte akılcı olan eğitimi onaylar. “İnsanoğlu, sadece eğitilir, yoğrulur ve robot gibi [mekanik biçimde] yetiştirilebilir de,

243

³⁷ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 116.

³⁸ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 14.

³⁹ Lokman Çilingir ve Rıdvan Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı,” *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 10, (2004), 83.

⁴⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, 10.

⁴¹ Kant, *The Metaphysics of Morals*, 241.

⁴² Kant, *Eğitim Üzerine*, 70.

⁴³ Bkz. Paul Guyer, “Kant’ın Ödevler Sistemi,” *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant* 41-42, çeviren. Ali Kaftan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, 298.

⁴⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, 14.

⁴⁵ Kant, *Eğitim Üzerine*, 16.

aydınlatılabilir de.”⁴⁶ İnsan, mekanik eğitim ile robot gibi yetiştirilmek yerine akılcı eğitim ile aydınlanmalıdır (*Aufklärung*). Kant’a göre aydınlanma:

[...] insanın kendi kabahati olan toyluktan [ergin olmayıştan, *Unmündigkeit*], çıkmasıdır. Toyluk, kendi anlama yetisini bir başkasının güdümü olmaksızın kullanma yetersizliğidir. Eğer toyluğun nedeni, anlama yetisi yoksunluğu değil de kişinin kendi anlama yetisini bir başkasının güdümü olmaksızın kullanma kararlılık ve cesaret yoksunluğu ise bu durumda bu, insanın kendi kabahatidir. O halde aydınlanmanın sloganı şudur: *Sapere Aude!* Kendi anlama yetini kullanma cesaretine sahip ol!⁴⁷

Anlama yetisine sahip olan insan, kendi kabahati ile başkasına bağımlı olabilir. Bu kabahat, ergin olmaya dolayısıyla aydınlanmaya engel olur. Bu nedenle anlama yetisinin de dahil olduğu zihinsel güçlerin kültürleşmesi (*Kultur der Gemütskräfte*) gerekir. Zihinsel güçlerin genel kültürü, “el becerisini ve kusursuzluğu hedef alır. Öğrenciye belli bir konuda bilgi vermek değil, akli melekelerin [zihin güçlerinin] güçlendirilmesi amaçlanır.”⁴⁸ Zihinsel güçlerin kısmi kültüründe ise aşağı ve yüksek zihinsel güçlerin eğitilmesi hakkında ayrıma gidilir. Aşağı zihinsel güçlerin eğitimi, “idrak [algılama] gücünün, duyuların, hayal [imgelem] gücünün, hafızanın, dikkati yoğunlaştırma gücünün ve zeka kıvraklığının ve kavrama gücünün aşağı yetilerinin artırılmasını da ihtiva eder.”⁴⁹ Anlama yetisi, yargılama gücü ve akıl ise eğitilecek olan yüksek zihinsel güçlerdir.⁵⁰ En üst yeti olarak akli dolayısıyla diğer yetileri ve güçleri kültürleştirerek “insanoğlunun dimağını geliştirip onu amacına ulaştırabilecek eğitim sanatı ya da eğitimbilim akılcı olmak zorundadır.”⁵¹ Eğitim biliminin, eğitim sanatının uygulanmasına temel alınması ile eğitimde birlik sağlanır.⁵² Kant, eğitim bilimini, temelde pasif olan fiziksel ve aktif olan pratik eğitim olarak ikiye ayırır.⁵³ Fiziksel eğitim,⁵⁴ ağırlıklı olarak bebeklik ve çocukluk

⁴⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, 20.

⁴⁷ Immanuel Kant, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusunun Yanıtlanması (1784),” içinde *Politik Yazılar*, çeviren Aydın Gelmez, Ankara: Dipnot Yayınları, 2022, 39.

⁴⁸ Kant, *Eğitim Üzerine*, 51.

⁴⁹ Kant, *Eğitim Üzerine*, 52.

⁵⁰ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 53.

⁵¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, 16.

⁵² Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 16.

⁵³ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 26.

⁵⁴ Kant’ın doğaya uygun fiziksel eğitim anlayışında Jean-Jacques Rousseau’nun etkisi hakkında bkz. Devrim Kabasakal Badamchi, “Immanuel Kant’ın Jean Jacques

dönemine yani ilk dönem eğitime odaklanır. “Kant fiziksel eğitimden, daha ziyade doğal yasaların hâkim olduğu alanda beslenme ve büyümeden zihinsel gelişmeye kadar, insanın fiziksel yapısıyla ilgili süreci kasteder.”⁵⁵ Doğa yasalarının hâkim olduğu fiziksel eğitimden farklı olarak pratik eğitim ise özgür bir varlık olarak insanın yaşamındaki gelişimi sağlar.

2. Pratik Eğitim

Kant’a göre pratik eğitimin içeriğini beceri (*Geschicklichkeit*), (dünyevi) zekâ ve ahlak oluşturur.⁵⁶ Louden, pratik eğitimdeki üç bölümün, üç kültür türü (kültürleşme, medenileşme ve ahlakileşme) ile örtüştüğünü belirtir.⁵⁷ Ayrıca González’e göre, “hem eğitim hem de kültür, insan doğasının teknik, pragmatik ve ahlaki olmak üzere üç farklı şekilde rasyonel biçimlendirilmesi olarak görülebilir.”⁵⁸ González’in açıklaması, insanın teknik, pragmatik ve ahlaki yeteneklerine atıf yapar.⁵⁹ Beceri edinme sürecinde “kültür, amaçlanan yolda kullanılmaya uygun olan her türlü yeteneği [beceri] ortaya çıkarır.”⁶⁰ İnsanın teknik yeteneğinde mekanik gelişimi içeren beceri, didaktik bir şekilde öğretmen (*Informator*) tarafından öğretilir.⁶¹ Öğretmenin kamusal yani halka yönelik devlet eliyle verdiği eğitim, eğitilen özneyi toplum için iyi vatandaş olmaya hazırlayacaktır.⁶² Çünkü kültür bir yönüyle “insanın aynı zamanda yurttaş olarak doğru ilkelere göre eğitilmesi”⁶³ anlamına gelir. O halde eğitim aracılığıyla kültürleşen özne, topluma uygun bir yurttaş olabilmek için toplumsal açıdan da eğitilecektir. Toplumsallık bağlamında pratik eğitimin ikinci kısmı, özel öğretmen (*Hofmeister*) aracılığıyla insanın pragmatik yeteneği doğrultusunda zekâ edinimini konu alır.⁶⁴ “İşte kültürün elzem bir kolu olan bu duruma medenileşme denir. Her insan oğlunun nihai amacına ulaşma yolunda

Rousseau’dan Çıkarırsadıkları: Eğitim Üzerine,” *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 21, (2016): 170.

⁵⁵ Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı,” 84, 85.

⁵⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, 62.

⁵⁷ Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, 44.

⁵⁸ Ana Marta González, “Kant’s Dual Approach to Culture,” *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021, 45.

⁵⁹ Bkz. Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, 298.

⁶⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, 19.

⁶¹ Kant, *Eğitim Üzerine*, 26.

⁶² Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 22, 25.

⁶³ Immanuel Kant, “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786),” içinde *Politik Yazılar*, çeviren Aydın Gelmez, Ankara: Dipnot Yayınları, 2022, 59.

⁶⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, 26.

başvurması icap eden sağgörülük [zekilik], görgü ve efendilik elzemdir.”⁶⁵ González’e göre, (*Yargı Gücünün Eleştirisi*’nde) medeniyet sürecini genellikle beceri kültürü ile ilişkilendiren Kant, eğitim üzerine düşüncelerinde ise medenileşmeyi pragmatik yetenek ve zekâ kavramı ile ilişkilendirir.⁶⁶

Başkalarını kendi amaçları doğrultusunda kullanma anlamına gelen pragmatik kavramının, zekâ (*Klugheit, prudence*) kavramı ile ilişkisi içinde “kişinin mutluluğu için etkili araçlar bulma becerisine”⁶⁷ yönelik ayrı bir tanımı da vardır. “Şimdi, kişinin kendisinin en iyi durumda olmasını sağlayan araçların seçiminde becerikliliğe, dar anlamda zekâ diyebiliriz.”⁶⁸ Zekâ, dar anlamından başka dünyevi zekâ (*Weltklugheit*) ve özel zekâ (*Privatklugheit*) anlamlarını içerir. “İlki, bir insanın başkalarını kendi amaçları için kullanmak üzere etkileyebilme becerikliliğidir. İkincisi, bütün amaçları kendi sürekli yararı için birleştirme yeteneğidir.”⁶⁹ İnsan hakkındaki sistematik bilgiye yani antropolojiye göre ise “insanın pragmatik bilgisi, insanın özgürce eyleyen bir varlık olarak kendi hakkında ne yaptığını, yapabileceğini veya yapması gerektiğini amaçlar.”⁷⁰ Louden, pragmatik kavramını birden fazla anlamda kullanan Kant’ın, pragmatik ve ahlak kavramlarının ilişkisini dikkatli şekilde açıklamadığını belirtir.⁷¹ Son tanımında insanın özgürce ne yapması gerektiğine (*soll, should*) yönelik vurgu “kesin bir ahlaki gereklilik olmasa da, şu anda sadece başkalarını idare etme becerimizle ilgili manipülatif bir *Klugheitslehre*den [zekâ öğretisinden] bahsetmediğimizi gösterir.”⁷² Pratik eğitimin üçüncü kısmı ise ahlaklaşma amacıyla örtüşen ahlaki kültürdür.⁷³ Kant’a göre, “ahlak eğitimi için kendileri de eğitilmiş olması gereken iyi insanlar gerekli olduğundan ve muhtemelen aralarında (doğuştan veya sonradan edinilmiş) bir ahlaksızlığa sahip olmayan biri olmadığı için, türümüz için ahlaki eğitim sorunu çözümsüz kalır.”⁷⁴ Ancak ahlak eğitiminin çözümsüz kalması, ahlaki kültürün (*die moralische Kultur*) olmadığı anlamına gelmemelidir.

⁶⁵ Kant, *Eğitim Üzerine*, 19, 20.

⁶⁶ Bkz. Ana Marta González, “Kant on Civilization and Cultural Pluralism,” Kant on Culture, Happiness and Civilization, (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021), 57.

⁶⁷ Louden, *Kant’s Impure Ethics*, 69.

⁶⁸ Immanuel Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 8. Baskı, çeviren. İonna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020, 32.

⁶⁹ Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 32.

⁷⁰ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, 37.

⁷¹ Bkz. Louden, *Kant’s Impure Ethics*, 70.

⁷² Louden, *Kant’s Impure Ethics*, 69.

⁷³ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 26.

⁷⁴ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, 305.

2.1. Ahlaki Kültür

Ahlaki kültür, amaçları doğrultusunda eyleyen ahlaki öznenin, yalnızca ödevde uygun (*pflichtmäßig*) değil ahlaki niyetle (*Gesinnung, disposition*) ödevden dolayı (*aus Pflicht*)⁷⁵ eylemesine katkı sağlamayı hedefler. “İnsan sadece bütün amaçlarını gerçekleştirecek teçhizata [beceriye] değil, doğru amaçları seçebileceği bir melekeye [niyete] de sahip olmalıdır.”⁷⁶ Eğitilecek çocuk, Kant’ın ahlak metafiziğinde geliştirilen ödev kavramını saf pratik akıl seviyesinde yaşamına etkili kılacak konumda değildir. Buna rağmen çocuğun ödev “fikrini [idesini] benimsemesi bile bir artı olacaktır. Çünkü bireye çocukken görev bilinci aşılması, yetişkinde aşılmasından çok daha kolaydır. Yetişkinlikte çok daha zor olan bu durum başarılırsa itaat de kusursuz olur.”⁷⁷ Çocuk, karakterinin oturması için iki türlü itaat şeklini öğrenmelidir. “Birincisi onu idare eden, yöneten amir ya da efendiye gösterdiği mutlak itaat. İkincisi ise aklına ve vicdanına yatan kurallara itaat. Bu eğer baskıdan türerse mutlak, itimattan [güvenden] türerse diğer türden itaat olur.”⁷⁸ Önemli olan, akla ve vicdana itaat olan ikinci türden gönüllü itaattir. Bununla birlikte “çocukları ileride bir vatandaş olarak uymak zorunda kalacakları yasalara karşı hazırlaması açısından mutlak itaat de elzemdir.”⁷⁹ İtaatin yanında çocuk karakterinin oturtulabilmesini sağlayan nitelikler, doğruluk\dürüstlük⁸⁰ ve girişkenliktir.⁸¹ Çünkü “çocuk da kişiliğinin sahip olduğu haysiyeti [onuru] konusunda hassas yetiştirilmelidir.”⁸² Bu nitelikler doğrultusunda çocuğa kendisine ve başkalarına karşı olan ödevleri öğretilmelidir. Ancak yalan söylemeyen ve girişken bir çocuk için verilecek ahlaki eğitim ile ödevde olan itaat, alışkanlık dolayısıyla gerçekleştirilmemelidir. Duyu idesini güçsüzleştiren⁸³ “alışkanlık, bir eylemin ya da hazzın sürekli tekrar edilmesiyle daha sık başvurulur hale gelmesidir.”⁸⁴ O halde alışkanlıkta ahlaki niyet yerine tekrar eden eylemler bulunur.⁸⁵ Tekrar eden eylemlerde ise kendisini

⁷⁵ Bkz. Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 90.

⁷⁶ Kant, *Eğitim Üzerine*, 20.

⁷⁷ Kant, *Eğitim Üzerine*, 57.

⁷⁸ Kant, *Eğitim Üzerine*, 57.

⁷⁹ Kant, *Eğitim Üzerine*, 57.

⁸⁰ Bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı,” 86.

⁸¹ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 59, 60.

⁸² Kant, *Eğitim Üzerine*, 65.

⁸³ Immanuel Kant, *Ethica*, çeviren. Oğuz Özgüç, Ankara: Fol Kitap, 2021, 93.

⁸⁴ Kant, *Eğitim Üzerine*, 33.

⁸⁵ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, 43.

başkalarıyla karşılaştıran insanın doğal eğilimi⁸⁶ olan taklit görülür.

Kant'a göre iyi bir davranışın taklidi yoluyla edinilecek alışkanlık, ödevden dolayı değil yalnızca ödevde uygun eylemeyi sağlayacağı için kişi, bir insanla değil olması gereken insanlık idesi ile karşılaştırılmalıdır.⁸⁷ Çünkü alışkanlık, "herhangi bir maksimin dışında, bu eğilimin sık sık tekrarlanan tatminleri yoluyla kalıcı bir eğilim oluşturmaktır; bir düşünce ilkesinden ziyade bir duyu mekanizmasıdır (ve edinilmesi daha sonra kurtulmaktan daha kolaydır.)"⁸⁸ Duyu mekanizması olduğu için benimsenmemesi gereken alışkanlık yerine düşünce ilkesi dolayısıyla maksimin (öznel ilkenin)⁸⁹ seçimi (*Willkür*) geliştirilmelidir. "Öğrencilerin alışkanlıktan değil kendi adabından [maksiminden] kaynaklanan şekilde iyi davranışlar sergilemesine, iyilikleri sırf iyi oldukları için yapmasına özen gösterilmeli. Çünkü eylemlerin ahlaki değeri iyi adaba bağlıdır."⁹⁰ Dolayısıyla karakterin oturtulmasında ve ahlaki değer (kişiliğin) oluşturulmasında görülen maksimin seçimi alışkanlık içermemelidir. Ahlaki kültürde karşılaşılan bu durum ile erdem kavramının tanımı birbiri ile ilişkilendirilebilir.⁹¹ "Maksimlerinin sonsuza dek ilerlemesinden ve bu maksimleri sürekli olarak geliştirmekteki ısrarından emin olma, yani erdem: sonlu pratik aklın başarabileceği budur en fazla."⁹² O halde sonlu pratik akla sahip olan insan (türü), ödevden dolayı eylemek için maksimlerini sürekli geliştirmek yönünde çaba göstermelidir.

Maksimlerin seçimi doğrultusunda sürekli iyi iradeye (*der gute Wille*) yönelik çaba olan erdem (öğretiminde, ya dersler doğrudan sunulabilir (*akroamatik*)⁹³ ya da öğrenciye soru sorulabilir (*erotatik*).⁹⁴ Soru yöneltilen yöntem öğrencinin aklını kültürleştirmeye (*Kultur der Vernunft*)⁹⁵ yönelikse diyalog; hafızasını kültürleştirmeye (*Kultur des Gedächtnisses*) yönelikse ilmi (ilmi) (*katechetische*) adını alır.⁹⁶ "Mantığa [Akla] bilgi birikimi [kültür] kazandırmada

⁸⁶ Bkz. Kant, *Ethica*, 202.

⁸⁷ Bkz. Kant, *The Metaphysics of Morals*, 268.

⁸⁸ Kant, *The Metaphysics of Morals*, 268.

⁸⁹ Kant, *Ahlâk Metafizikinin Temellendirilmesi*, 16.

⁹⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, 52.

⁹¹ Kant, *The Metaphysics of Morals*, 268.

⁹² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 38.

⁹³ Bkz. Lokman Çilingir, "Kant'ta Ahlak ve Eğitim," *Felsefe Logos: Eğitim Felsefesi* 79, (2022): 151.

⁹⁴ Kant, *The Metaphysics of Morals*, 267.

⁹⁵ Pratik alana yönelen makalemizin sınırlarını aştığı için teorik alanda metafizik ile aklın kültürleşmesinin ilişkisi hakkında bkz. Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 7. Baskı, çeviren. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2020, 31.

⁹⁶ Kant, *The Metaphysics of Morals*, 267.

Sokratik yöntemi kabul edilmelidir.”⁹⁷ Dolayısıyla aklın kültürleşmesini hedef alan diyalog yöntemi Sokratik olmalıdır. Ancak ödev bilinci henüz saf pratik akıl seviyesinde olmayan çocuğa ödevleri öğretmenin ilk aracı, hafızayı güçlendiren ilmiyal yöntemidir. Ahlaki ilmiyal, “din öğretilerinde sadece bir ekleme olarak içerilemez, daha ziyade kendi başına kalıcı bir bütün olarak ayrı bir şekilde sunulmalıdır; çünkü erdem öğretisinden dine geçiş sadece saf ahlaki ilkelerle yapılabilir.”⁹⁸ O halde ilmiyal yöntemi dini değil ahlaki olmalıdır. Kant’ın sunduğu ahlaki ilmiyal yöntemi, tamamen pasif bir konumda olan öğrenci anlayışı içermez. Kant bu konuda şöyle diyor:

Öğrencinin aklından metodik olarak çıkardığı cevaplar yazılmalı ve kolayca değiştirilemeyecek kesin kelimelerle korunmalı ve böylece öğrencinin hafızasına işlenmelidir. Dolayısıyla ilmiyal yoluyla öğretme yöntemi hem dogmatik yöntemden (sadece öğretmenin konuştuğu) hem de diyalog yönteminden (hem öğretmenin hem de öğrencinin birbirlerine soru sorup cevap verdikleri) farklıdır.⁹⁹

Görüldüğü üzere ahlaki ilmiyal, doğrudan sunulan ve soru cevap ile ilerleyen derslerden farklı bir yöntem içerir. Bu yöntem ile alınacak ahlaki eğitim, insanın ahlaki niyetle ödevden dolayı eylemesini hedefleyen ahlaki kültürün eğitimi olarak özetlenebilir. “Burada eğitmekten kastımız, her türlü toplum değerinin kullanımı ve gelecek nesillere nakledilmesini kapsayan ahlaki kültür [*Bildung*] bilincinin verilmesinin de dahil olduğu, gözetim (kendini idame etme yetisi), talim ve terbiye [disiplin (terbiye)] ihtiyacıdır.”¹⁰⁰ Şimdi, kültürleşmenin aracı olarak eğitimin içeriğini özetlerken kullanılan çeşitli kavramlar¹⁰¹ bir arada sunulabilir: Disiplin (*Disziplin, discipline*), öğreti (*Doktrin, doctrine*), öğretim (*Belehrung, teaching*), talim (*Unterweisung, instruction*) ve terbiye (*Zucht, training*). Kant, disiplin ve talim kavramlarının farkını göstermek için terbiye kavramı ile disiplinin, öğretim kavramı ile talimin ilişkisini kurar.¹⁰² Terbiye, eğitimin “olumsuz kısmını temsil eder ki bu süreç bireyi yabancılığından kurtarmaya yarar. Talim, tam aksine, eğitim sürecinin olumlu kısmıdır.”¹⁰³ Eğitimin olumsuz yönü olan terbiye ile olumlu yönü olan

⁹⁷ Kant, *Eğitim Üzerine*, 54.

⁹⁸ Kant, *The Metaphysics of Morals*, 267.

⁹⁹ Kant, *The Metaphysics of Morals*, 268.

¹⁰⁰ Kant, *Eğitim Üzerine*, 7.

¹⁰¹ Bkz. Loudon, *Kant's Impure Ethics*, 40.

¹⁰² Bkz. Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 424.

¹⁰³ Kant, *Eğitim Üzerine*, 8.

talimin karşıt birlikteliği, disiplin ve kültür arasında da görülür. İnsanın gelişimi için “disiplin olumsuz, kültür ve öğreti ise olumlu bir katkıda bulunur.”¹⁰⁴ Kant, olumsuz olan disiplini¹⁰⁵ beceri yaratan olumlu kültürden ayırarak tanımlar. “Belli kurallardan sapma yönündeki eğilimi sınırlayan ve sonunda yok eden zorlamaya Disiplin denir. Bu yalnızca bir beceri yaratması, ama bunu daha şimdiden bulunan bir başkasını ortadan kaldırmaksızın yapması gereken Kültürden ayırdedilir.”¹⁰⁶ O halde disiplin, beceri yaratan kültürden farklı olarak eğilimleri sınırlar. Ancak disiplinin olumsuz¹⁰⁷ olması kültürleşmeye katkı sağlamadığı anlamına gelmemelidir.

2.2. Terbiye (Disiplin) Kültürü

Disiplinin olumsuz, kültürün ise olumlu yönüne yapılan vurgu nedeniyle Kant'ın iki kavramı genellikle ayırdığı görülür.¹⁰⁸ Buna rağmen Kant ‘terbiye (disiplin) kültürü’ [*Kultur der Zucht (Disziplin)*] kavramını da kullanır ve burada disiplin ile kültürü ilişkilendirir. *Yargı Gücünün Eleştirisi*’nde ise Kant’ın, kültürleşme ödevi bağlamında medeni kültür ile ilişki içinde olan beceri kültürü ve terbiye (disiplin) kültürü arasında yetkinlik ayrımı yaptığı görülür.

Ama her kültür doğanın bu son ereği için yeterli değildir. Beceri kültürü genel olarak erekların ilerletilmesi için yetkinliğin başlıca öznel koşuludur; ama gene de erekların belirlenim ve seçiminde istenci [iradeyi] ilerletmek için yeterli değildir, ki bu özsel olarak ereklar için bir yetkinliğin bütün erimine aittir. Terbiye (disiplin) kültürü denebilecek bu son yetkinlik koşulu olumsuzdur, ve istencin isteklerin despotizminden kurtuluşundan oluşur; bu sonuncularla, belli doğa şeylerine zincirlenmiş olarak, giderek seçmeye bile yeteneksiz kılınırsız, çünkü o itkilerin doğanın bize içimizdeki hayvanlık belirlenimini gözardı etmeyelim ya da çiğnemeyelim diye kılavuzlar yerine verdiği zincirler olarak hizmet etmesine izin veririz — ve bu arada gene de onları usun ereklarının gerektirdiği gibi sıkılamak ya da gevşetmek, uzatmak ya da kısaltmak

¹⁰⁴ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 424.

¹⁰⁵ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture,” 42.

¹⁰⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 424.

¹⁰⁷ Bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant’ın Eğitim Anlayışı,” 89.

¹⁰⁸ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture,” 41.

için yeterince özgürdür.¹⁰⁹

Görüldüğü üzere Kant’a göre beceri kültürü, amaçların ilerletilmesinin öznel koşulu olmasına rağmen iradenin amaçlar yönünde belirlenmesinde yeterli etkiye sahip değildir. İradenin eğilimlerden dolayısıyla isteklerin despotizminden kurtuluşu olan terbiye (disiplin) kültürü ise nihai yetkinlik koşulu olarak nitelenir. Guyer’e göre, “disiplin ya da kendine hakim olmak yalnızca doğanın ötesindeki özgür bir eylemin sonucu değil, daha ziyade doğanın içinde gerçekleşmesi gereken bir kendini bilme ile ilke seçiminin ürünüdür ve bu nedenle doğanın nihai amacı olabilir.”¹¹⁰ Disiplin, kendini tanıma/bilme¹¹¹ ve kendine hakim olmayı içererek kendine karşı ödevlerin uygulanmasını sağlar. Çünkü bu uygulamada “kural şudur: Kendine hâkim olmaya çalış, zira kendine karşı ödevlerini yerine getirmeye bu koşulda muktedir olursun.”¹¹² Dolayısıyla doğanın nihai amacı olan kültürün türlerinden terbiye (disiplin) kültürü, amaçlar için yetkinlik kazanmayı sağlar.

Beceri kuralları içeren kültürleşme (beceri kültürü) ile zekâ öğütleri içeren medeni kültür disiplinden doğrudan etkilenirler. Disiplin, olumlu eğitimin (talimin, öğretimin) zeminini temizleyerek¹¹³ kültürleşmeye ve medenileşmeye temel olur. Eğilimleri sınırlamasından dolayı olumsuz olarak nitelenen disiplin, saf pratik aklın yasa koymasında (olumlu özgürlük) iradenin maksiminin her türlü eğilimden soyutlanması (olumsuz özgürlük), özerk olması gerekliliğine¹¹⁴ benzer. Disiplinin eğilimleri sınırlama özelliği doğrultusunda terbiye edilen insan, ahlak yasasını takip etme olanağı¹¹⁵ bulur. Eğilimleri sınırlaması nedeniyle olumsuz özgürlük ile ilişkilendirilen disiplin, ahlaki niyetle ödevden dolayı eyleyebilmenin zeminini oluşturur. Ancak Kant’a göre ahlaki kültür, disiplinin değil maksimlerin üzerine oturtulmalıdır.¹¹⁶ “Terbiye [Disiplin] kusurları önlerken ahlaki birikim [kültür] düşünce tarzını

251

¹⁰⁹ Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 215.

¹¹⁰ Guyer, “Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant’s Ethics,” 179.

¹¹¹ Bkz. Guyer, “Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant’s Ethics,” 178.

¹¹² Kant, *Ethica*, 173.

¹¹³ Bkz. Marwah, “Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation,” 396.

¹¹⁴ Bkz. Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 48.

¹¹⁵ Bkz. González, “Kant’s Dual Approach to Culture,” 45. Disiplinin, ahlaki kişiliğin oluşumunda bir adım ve ön eğitim olarak değerlendirilmesi hakkında ayrıca bkz. Yakup Kaya, “Immanuel Kant’ın Eğitim Felsefesinde Disiplinin Rolü,” *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3, (2020): 744.

¹¹⁶ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 55.

değiştirir.”¹¹⁷ Şimdi, disiplinin, ahlaki yasa için maksimin seçiminde eğilimlerin sınırlandırılmasına olan katkısı göz önüne alındığında, ahlaki kültürün dolaylı da olsa disiplin üzerine oturtulduğu düşünülebilir. Ancak ahlak eğitiminde görülen ve benimsenmemesi gereken alışkanlık, disiplinin egzersiz boyutunda bulunur.¹¹⁸ Bu nedenle eğilimi sınırlandırarak maksimin seçiminde düşünce tarzına örnek sunan disipline rağmen, kişinin kendi özgür seçimi ve iradesi ile ahlaki eylemde bulunması gerekir. Dolayısıyla kültür kavramı eklenerek empirik olan bir eğitim süreci ile ilişkilendiren ahlaki kültür, kişinin kendisine ahlak yasası koyması için maksimin seçiminde düşünce tarzını eğitmesine katkı sağlar.¹¹⁹ González'e göre, “disiplin olumsuz özgürlük alanını açsa ve olumsuz özgürlük ahlak yasasına *a priori* bir referans anlamına gelse bile, disiplin ile ahlaki yükümlülük arasında hala bir boşluk vardır.”¹²⁰ Disiplinin, olumsuz özgürlük için kapı aralaması olanağı ile ahlaki yasaların yükümlülüğünün ödevden dolayı yerine getirilmesi arasında boşluk olduğu görülmektedir. Bu boşluk sebebiyle, disiplinin kültür adımlarının temelini oluşturduğu çıkarımı yapılabilir de onun insan eğilimlerini bütünüyle sınırladığı ve eksiksiz yerine getirilmiş ahlaki yükümlülük için yeterli koşul olduğu söylenemez. Dolayısıyla, bütün olarak insan türü düşünüldüğünde, kültürleşme nesiller boyunca devam ettirilmesi ve aktarılması gereken bir süreç haline gelir.

Nesiller üzerinden aktarılan eğitim ile empirik durumlara ilişkin kültürel kazanımlar sonraki nesillere aktarılır. Böylece sonraki nesiller, önceki nesillerden aldıkları yardım ile daha gelişmiş bir sistem içinde kültür adımlarını atarlar. Ancak sonraki neslin, önceki nesilden aldıkları yardım ve öğrendikleri ile daha gelişmiş bir sistem içinde amaca ilerlemeleri düşüncesi, ahlaki eşitlik sorununu da yanında getirir. Daha az gelişmiş sistem içinde eğitilen insan türünün önceki nesilleri, kendilerinden sonraki nesiller kadar ahlaki gelişim sağlayamayacak mıdır?¹²¹ Cevabın evet olması halinde; hem Kant'ın koşulsuz özgür olan insan anlayışı ile çelişki doğacak hem de bir önceki neslin ilerleme aracı olarak kullanılması bağlamında kişiliklerindeki insanlığın değeri¹²² yani kendinde amaç olmaları göz ardı edilecektir.¹²³ Pauline Kleingeld'e göre, “her

¹¹⁷ Kant, *Eğitim Üzerine*, 55.

¹¹⁸ Bkz. Kant, *Eğitim Üzerine*, 55.

¹¹⁹ Bkz. Çilingir ve Küçükali, “Immanuel Kant'ın Eğitim Anlayışı,” 91.

¹²⁰ González, “Kant's Dual Approach to Culture,” 45.

¹²¹ Kant felsefesinde erken doğmaya yönelik eleştiri için bkz. Loudon, *Kant's Impure Ethics*, 55.

¹²² Bkz. Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 52.

¹²³ Bkz. Pauline Kleingeld, “Kant, History, and the Idea of Moral Development,” *History of Philosophy Quarterly* 1, (1999): 71.

ne kadar sonraki nesiller gelişmiş eğitimden ve önceki nesillerden elde edilen kavrayışlardan yaralanabilse de, her türlü ahlaki ilerleme kendiliğinden oluşan özgürlük eylemlerinin sonucudur.”¹²⁴ Kişi, kendi özgür eylemlerinin değeri ile ahlaki yönünü dışa vuracaktır. O halde kültürleşmenin aracı olarak eğitim bağlamında ahlaki amaca ulaşmak için yardım almanın ön koşul¹²⁵ olarak değerlendirilmesi, bu koşulun yeterli koşul¹²⁶ olduğu anlamına gelmemelidir. Bu durumun yeterli koşul olduğu düşünülürse ahlaki öznenin özgürlüğü elinden alınmış olur. Ahlaki kültür uyarınca eğitilen özne, düşünülür yönü (karakteri)¹²⁷ uyarınca özgürce ahlaki değeri olan eylemde bulunmadıkça ahlaki gelişimini sağlamış olmayacaktır. “İnsan ahlakî anlamda ne ise veya iyi ya da kötü ne olması gerekiyorsa, bunu bizzat kendisi yapmalıdır veya yapmış olmalıdır.”¹²⁸ Dolayısıyla amaçsal olarak tasarımılanan doğada nihai amaç olarak kültürün adımlarını atan özne, eğitimin tüm aşamalarında aldığı yardıma rağmen ahlaki niyetle ödevden dolayı eyleyerek yaratılışın son amacına ulaşmak için kendi özgürlüğü içinde sürekli çaba göstermelidir.

Sonuç

253

Kant, insan türünün yetiştirilmesinden söz ederken yalnızca bireyi değil evrenselliği içinde insanı (insanlığı) vurgulayarak kültürü insanın kendisine karşı bir ödevi olarak sunar. Buna göre insan, yetilerini ve yeteneklerini geliştirerek, Kant’ın tabiriyle kültürleştirerek doğal mükemmelliğe; erdemli bir karakter geliştirerek ise ahlaki mükemmelliğe erişme yolunda çabalamalıdır. Bu çaba doğrultusunda kültür, amaçsal (teleolojik) olarak tasarımılanan doğada ahlaki amaca ulaşmanın adımını oluşturur. Amaçsal olarak tasarımılanan doğa içinde insan, kendi önüne en yüksek amaç olarak en yüksek iyiyi koyar. En yüksek iyi, yaratılışın son amacına yani ahlak yasaları altındaki özneye işaret eder. Ahlaki özneye ulaşmak için köprü görevi gören kültür de doğanın nihai amacı olarak düşünülür. Buna göre eğitim, en yüksek iyiye yönelmiş insanın kültürleşmesi sürecidir ki, bu Kant açısından aydınlanmanın da nihai hedefidir.

Doğasındaki kırılanlıktan dolayı eğitime muhtaç olan insan türünün

¹²⁴ Kleingeld, “Kant, History, and the Idea of Moral Development,” 75.

¹²⁵ Bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, 22.

¹²⁶ Bkz. Guyer, *Kant*, 582.

¹²⁷ Eğitimin düşünülür değil empirik karakteri etkilemesi hakkında bkz. Loudon, *Kant’s Impure Ethics*, 56.

¹²⁸ Immanuel Kant, *Salt Akılın Sınırları Dâhilinde Din*, çeviren. Lokman Çilingir, Ankara: Elis Yayınları, 2021, 71.

önceki nesilleri sonraki nesillerin gelişimine katkı sağlar. Nesiller üzerinden aktarılan eğitim, mekanik değil akılcı olmalı ve aydınlanmayı desteklemelidir. Akılcı eğitim, aşağı ve yüksek zihinsel güçlerin kültürleşmesini sağlar. Bununla birlikte Kant, eğitimi, fiziksel ve pratik eğitim olarak ikiye ayırır. Fiziksel eğitim, ilk dönem eğitimine odaklanarak fiziksel yapı ile ilgili sürece işaret eder. Pratik eğitim ise beceri, zekâ ve ahlak bölümlerini içerir. Beceri, insanın teknik yeteneğinde mekanik gelişimi imler. Zekâ ise insanın özgürce ne yapabileceğine yönelik pragmatik yeteneğindeki gelişime odaklanarak medenileşmeyi hedefler. Ahlak bölümü ise, öznenin ahlaki niyetle ödevden dolayı ahlaki eylemde bulunabilmesini amaçlar. Dolayısıyla eyleyen özne, alışkanlıktan veya diğer bir özneyi taklitten dolayı değil yalnızca ödevden dolayı eyleyebilmek için maksimini seçebilme gücünü sürekli geliştirmelidir. Çocuklar için bu gelişime katkısı olacak ders yöntemi, ahlaki ilmihal yöntemidir.

Beceri kültürü, medeni kültür ve ahlaki kültür olarak bölümlenen kültürün temelinde terbiye (disiplin) kültürü bulunur. Beceri yaratan kültürden farklı olarak disiplin, eğilimleri sınırlama özelliği ile olumsuz içeriğe sahiptir. Ancak bu durum disiplinin kültürleşmeye katkı sağlamadığı anlamına gelmemelidir. Disiplinin eğilimleri sınırlama özelliği, eylemin özel ilkesinin yani maksimin, eğilimlerden soyutlanmasına (olumsuz özgürlüğe) yönelik düşünce biçiminin geliştirilmesine katkı sağlar. Disiplinin mümkün kıldığı bu özgürlük, insanı ahlak yasasına uymaya zorlayarak ödevden dolayı eyleyebilmenin zeminini oluşturur. Ancak terbiye (disiplin) kültürü temelinde diğer kültür türlerinin kazanılması ahlaki gelişim için yeterli değildir. Bunun için özerk ve özgür bir şekilde koyduğu yasanın öznesi ve bu şekilde de kendi başına amaç olan insanın en yüksek iyiyi gerçekleştirmek için sürekli bir çaba içinde olması gerekir.

KAYNAKÇA

- Cicero. "Acıya Katlanma Üzerine." İçinde *Toplu Eserler: Tusculum Tartışmaları*, çeviren Ömer Kerim, 77-114. Ankara: Dorlion Yayınları, 2021.
- Çilingir, Lokman. "Kant'ta Ahlak ve Eğitim." *Felsefe Logos: Eğitim Felsefesi* 79, (2022): 139-154.
- Çilingir, Lokman ve Rıdvan Küçükali. "Immanuel Kant'ın Eğitim Anlayışı." *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 10, (2004): 81-98.
- Gadamer, Hans-Georg. *Hakikat ve Yöntem*. 2. Baskı. Çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2023.
- Geuss, Raymond. "Kultur, Bildung, Geist." *History and Theory* 2, (1996): 151-164.
- González, Ana Marta. "Culture and Happiness in Kant." *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, 9-28. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021.
- González, Ana Marta. "Kantian Insights into the Autonomy of Culture." *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, 1-8. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021.
- González, Ana Marta. "Kant on Civilization and Cultural Pluralism." *Kant on Culture, Happiness and Civilization*. 55-82. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021.
- González, Ana Marta. "Kant's Dual Approach to Culture." *Kant on Culture, Happiness and Civilization*, 29-54. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021.
- Guyer, Paul. "Ends of Reason and Ends of Nature: The Place of Teleology in Kant's Ethics." *The Journal of Value Inquiry* 36, (2002): 161-186.
- Guyer, Paul. *Kant*. Çev. Deniz Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Guyer, Paul. "Kant'ın Ödevler Sistemi." *Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant* 41-42, çeviren Ali Kaftan, 277-338. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Kabasakal Badamcı, Devrim. "Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan Çıkarsadıkları: Eğitim Üzerine." *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 21, (2016): 161-180.

- Kant, Immanuel. *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. 8. Baskı. Çeviren İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. 7. Baskı. Çeviren Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2020.
- Kant, Immanuel. “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusunun Yanıtlanması (1784).” İçinde *Politik Yazılar*, çeviren Aydın Gelmez, 39-47. Ankara: Dipnot Yayınları, 2022.
- Kant, Immanuel. *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*. 2. Baskı. Yayınlayan Bettina Stangneth. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2017.
- Kant, Immanuel. *Eğitim Üzerine*. 7. Baskı. Çeviren S. Emre Bekman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Kant, Immanuel. *Ethica*. Çeviren Oğuz Özgül. Ankara: Fol Kitap, 2021.
- Kant, Immanuel. “İnsan Tarihinin Tahmini Başlangıcı (1786).” İçinde *Politik Yazılar*, çeviren Aydın Gelmez, 49-65. Ankara: Dipnot Yayınları, 2022.
- Kant, Immanuel. *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*. Çeviren Mukadder Erkan. Ankara: Fol Kitap, 2022.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. 8. Baskı. Çevirenler İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsun Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2021.
- Kant, Immanuel. *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din*. Çeviren Lokman Çilingir. Ankara: Elis Yayınları, 2021.
- Kant, Immanuel. *The Metaphysics of Morals*. Çeviren Mary Gregor. New York: Cambridge University Press, 1991.
- Kant, Immanuel. *Über Pädagogik*. Yayınlayan Theo Dietrich. Ingolstadt: Verlag Julius Klinkhardt, 1960.
- Kant, Immanuel. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. 4. Baskı. Çeviren Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2020.
- Kaya, Yakup. “Immanuel Kant’ın Eğitim Felsefesinde Disiplinin Rolü.” *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3, (2020): 736-748.
- Kleingeld, Pauline. “Kant, History, and the Idea of Moral Development.” *History of Philosophy Quarterly* 1, (1999): 59-80.

- Lichtenstein, Ernst. "Bildung." *Archiv für Begriffsgeschichte* 12, (1968): 7-29.
- Louden, Robert B. *Kant's Impure Ethics*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Marwah, Inder S. "Bridging Nature and Freedom? Kant, Culture, and Cultivation." *Social Theory and Practice* 3, (2012): 385-406.
- Özlem, Doğan. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2012.
- Rotenstreich, Nathan. "Morality and Culture: A Note on Kant." *History of Philosophy Quarterly* 3, (1989): 303-316.
- Wood, Allen W. *Kant'ın Etik Düşüncesi*. Çevirenler Seniye Tilev ve Umut Eldem. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2024.
- Yüksel, Murat. "Hukuk Kültürü." *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-2, (2003): 283-312.

KANT'TA KÜLTÜRLEŞMENİN ARACI OLARAK EĞİTİM
EDUCATION AS A MEANS OF CULTIVATION IN KANT
Muhammet Emin ERDEMLİ - Nil AVCI